

Sąd Okręgowy zasądził od strony pozwanej – Gminy S. na rzecz strony powodowej Przedsiębiorstwa Budowlano – Usługowego D. S.A. i Spółdzielni Pracy „I. Ś.” (tworzących konsorcjum wykonawców) solidarnie kwoty 637 382, 45 zł tytułem wynagrodzenia za wykonane przez wykonawców roboty budowlane, przy czym zasądzona kwota odpowiadała podatkowi VAT, który strona powodowa (wykonawcy) zapłaciła w Urzędzie Skarbowym.

Sąd Okręgowy ustalił, że strony łączyła umowa o zaprojektowanie i wykonanie robót budowlanych w zakresie remontu kapitalnego. Strony ustaliły wynagrodzenie ryczałtowe (§ 13), odpowiednio – za prace projektowe i prace budowlane. W chwili zawarcia umowy podatek VAT za roboty projektowe wynosił 22%, a za prace budowlane 7%. Do dnia 30 kwietnia 2004 r. pozwany zapłacił powodom za wykonane prace projektowe. W dniu 1 maja 2004 r. nastąpiła zmiana stawki podatku VAT za roboty budowlano – montażowe z 7% na 22%; w tym czasie prace budowlane nie zostały jeszcze ukończone. Powód zwracał się do pozwanego o zmianę przewidzianego w umowie świadczenia ryczałtowego w związku ze zmianą stawki podatku VAT (zaproponował stosowny aneks do umowy). W związku z odmową podpisania aneksu przez stronę pozwaną powód złożył oświadczenie o odstąpieniu od umowy (na podstawie § 1 umowy). W dniu 22 maja 2005 r. strony zawarły porozumienie, w którym powód odwołał własne oświadczenie o odstąpieniu od umowy i zobowiązał się przystąpić do kontynuowania robót budowlanych. W porozumieniu tym wskazano termin odbioru robót na dzień 15 września 2005 r. (sali gimnastycznej – na dzień 31 sierpnia 2005 r.). W dniu 31 sierpnia 2005 r. sporządzono protokół odbioru inwestycji, którego pozwany nie podpisał. Powód wystawił fakturę obejmującą dochodzoną w pozwie kwotę i uwzględniającą podatek VAT w wysokości 22%. W dniu 21 października 2005 r. sporządzony został jednostronny protokół odbioru inwestycji.

Na podstawie takich ustaleń Sąd Okręgowy uznał, że strony nie mogą na podstawie postanowień umownych wyłączyć stosowania przepisów bezwzględnie obowiązujących, a więc także przepisów ustalających stawki podatku VAT.

Jeżeli zatem w trakcie wykonywania umowy doszło do zmiany stawki podatku VAT na roboty budowlane do 22%, to taka stawka podatku obowiązywała strony mimo innych postanowień umowy. Czynność prawna sprzeczna z ustawą lub mająca na celu jej obejście jest nieważna, a jeżeli nieważnością dotknięte są tylko niektóre postanowienia, to w pozostałym zakresie czynność prawna pozostaje ważna. Sąd Okręgowy uznał zatem za nieważne postanowienia umowy z dnia 27 listopada 2003 r. odnoszące się do wynagrodzenia (§ 13), bowiem wynagrodzenie to - jako nieuwzględniające obowiązującej stawki podatku VAT - musi być uznane za sprzeczne z bezwzględnie obowiązującymi przepisami ustawy o podatku od towarów i usług. W miejsce nieważnych postanowień umownych mają zastosowanie obowiązujące przepisy, co oznacza, że wysokość należnego stronie powodowej wynagrodzenia stanowi 637.382,45 zł, bo w takiej wysokości został uiszczony podatek w Urzędzie Skarbowym.

Apelacja strony pozwanej została oddalona. Sąd Apelacyjny wprowadził nie podzielił stanowiska Sądu pierwszej instancji co do częściowej nieważności umowy o roboty budowlane (w części dotyczącej wynagrodzenia, art. 58 § 3 k.c.), stwierdził jednak to, że roszczenie powoda o zapłatę podwyższonego wynagrodzenia znajduje swoje uzasadnienie w treści art. 357¹ k.c.

W skardze kasacyjnej strony pozwanej podnoszono naruszenie art. 233 § 1 k.p.c., art. 382 k.p.c. i art. 357¹ k.c. Skarżąca wnosiła o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości, uchylenie wyroku Sądu Okręgowego i przekazanie sprawy Sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania, ewentualnie - o uchylenie zaskarżonego wyroku, uchylenie wyroku Sądu pierwszej instancji i oddalenie powództwa.

Stanowisko w rozpatrywanej sprawie wyraził Prokurator Generalny (pismo z dnia 5 lipca 2007 r.) i podniósł, że mimo błędnego uzasadnienia zaskarżony wyrok odpowiada prawu.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

1. Nie może być brany pod uwagę zarzut naruszenia art. 233 § 1 k.p.c. przy motywacji prawnej wskazanej przez stronę skarżącą w skardze kasacyjnej (zarzut dowolnej oceny materiału dowodowego). Zgodnie bowiem z art. 398³ § 3

k.p.c., podstawą skargi kasacyjnej nie mogą być zarzuty dotyczące ustaleń faktów lub oceny dowodów.

2. Strona powodowa (wykonawca robót) wywodzi swoje roszczenie z umowy o roboty budowlane. Obejmuje ono zapłatę wynagrodzenia za roboty budowlane w zakresie remontu kapitalnego. Według strony powodowej przewidziane w umowie wynagrodzenie ryczałtowe powinno być odpowiednio powiększone o zapłacony przez wykonawcę (po wystawieniu faktury VAT 1460/2005) podatek VAT. Powstała kwestia sformułowania ewentualnej podstawy prawnej takiego żądania. W umowie o roboty budowlane z dnia 27 listopada 2003 r. przewidywano wynagrodzenie ryczałtowe także za wykonanie prac budowlanych (§ 13). Chodziło o to, czy tak określone wynagrodzenie, przewidziane dla konsorcjum wykonawczego, mogło zostać odpowiednio zmodyfikowane (podwyższone) w związku z koniecznością zapłaty przez wykonawcę podatku VAT w większym rozmiarze, gdy taki obowiązek powstał już po zawarciu umowy o roboty budowlane.

W treści umowy z dnia 27 listopada 2003 r. nie zawarto odpowiedniej klauzuli modyfikującej w omawianym zakresie, na którą mogłaby powołać się jedna ze stron. Innymi słowy, strony nie uregulowały zagadnienia rozkładu ryzyka podwyższenia obciążeń podatkowych po zawarciu umowy o roboty budowlane. Brak stosownych klauzul umownych skłania do poszukiwania stosownych podstaw prawnych do modyfikowania postanowień umownych w zakresie wynagrodzenia przewidzianego dla konsorcjum wykonawczego.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego nie wyklucza się tego, że zmiana ustawodawstwa - także w zakresie regulacji podatkowych - może być uznana – (w okolicznościach konkretnej sprawy) - za nadzwyczajną zmianę stosunków w rozumieniu art. 357¹ k.c. (por. np. uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 21 lipca 2006 r., III CZP 54/06, OSNC 2007, z. 5, poz. 66; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 maja 2007 r. r., III CSK 452/06, nieopubl.). Muszą być jednak spełnione także inne przesłanki zastosowania tego przepisu. Z reguły przyjmuje się to, że umowa objęta modyfikacją nie może być wykonana w całości lub przynajmniej w takiej części, do jakiej może odnosić się żądanie jej modyfikacji na podstawie art. 357¹ k.c. (por. np. orzeczenia Sądu Najwyższego: z dnia 21

kwietnia 2005 r., I CKN 255/01 nieopubl.) W uzasadnieniu powoływanego już wyroku Sądu Najwyższego z dnia 16 maja 2007 r., III CSK 452/06 (nieopubl.) wyjaśniono, że jeżeli nadzwyczajna zmiana stosunków nastąpiła po częściowym wykonaniu zobowiązania, to wówczas przesłanki zastosowania klauzuli 357¹ k.c. mogą podlegać ocenie w odniesieniu do niewykonanej części zobowiązania.

Problem w tym, że w uzasadnieniu Sądu Apelacyjnego przyjęto wprost zastosowanie w rozpatrywanej sprawie przepisu art. 357¹ k.c. bez bliższego nawiązania do ustaleń Sądu Okręgowego dotyczących stanu wykonania umowy z dnia 27 listopada 2003 r. i bez dokonania własnych ustaleń w tym zakresie. Stwierdzono tylko ogólnie, że „w trakcie wykonywania prac budowlanych nastąpiła urzędowa zmiana podatku VAT na roboty budowlane” (s. 3 zaskarżonego orzeczenia). W ten sposób nie przesądzono w sposób ostateczny zasadniczej przesłanki zastosowania art. 357¹ k.c. W tej sytuacji okazał się jednak trafny zarzut naruszenia tego przepisu, przynajmniej w tym sensie, że został on jednak przedwcześnie zastosowany przez Sąd drugiej instancji; a więc bez odpowiednich ustaleń co do tego, czy umowa o roboty budowlane, której modyfikacji domaga się strona powodowa, została ostatecznie wykonana lub ewentualnie w jakim zakresie. Uzasadniało to uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania (art. 398¹¹ § 1 k.p.c.).

W powoływanej uchwale Sądu Najwyższego z dnia 21 lipca 2006 r., III CZP 54/06 (OSNC 2007, z. 5, poz. 66) trafnie stwierdzono, że podwyższenie z dniem 1 maja 2004 r. stawek podatku od towarów i usług za roboty budowlane, dokonane ustawą z dnia 11 marca 2004 r. podatku od towarów i usług (Dz.U. nr 56, poz. 535 ze zm.) nie uzasadnia - bez zmiany umowy zawartej przed dniem 1 maja 2004 r. – obowiązku zamawiającego zapłaty wynagrodzenia netto powiększonego o podatek od towarów i usług według podwyższonej stawki. Nieuzasadnione okazało się zatem stanowisko Sądu pierwszej instancji przyjmujące niejako automatyczną zmianę wynagrodzenia przysługującego stronie powodowej (konsorcjum wykonawczemu). W związku z tym należy zwrócić uwagę na to, że między stronami procesu doszło w dniu 22 maja 2005 r. do odpowiedniego porozumienia, w którym powód (wykonawca) zobowiązał się „do kontynuowania przedmiotu umowy aż do jej zakończenia”. Porozumienie to zawarto już po zmianie stawek podatku VAT i po

próbach podwyższenia należnego powodowi wynagrodzenia w wyniku zmiany postanowień pierwotnej umowy. Zagadnieniem otwartym pozostaje zatem prawny sens (cel) tego porozumienia w zakresie przyjęcia odpowiedniego rozłożenia ryzyka zmian obciążeń podatkowych pomiędzy strony umowy o roboty budowlane.